УДК 37.026.4

Моргунова С. О.

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті розглядаються наукові підходи до розуміння феномену «толерантність». Наводиться низка чинників, які суттєво впливають на формування толерантності у студентів. Як шлях до формування толерантності пропонуються відмова від соціальних упереджень, негативних соціальних стереотипів, вироблення об'єктивного ставлення до людини незалежно від її індивідуальних особливостей, формування умінь і навичок толерантної міжособистісної взаємодії, використання лекційних, дискусійних, ігрових форм і тренінгів у навчально-виховній роботі. Розкривається специфіка формування толерантності в іноземних студентів у процесі навчання у полікультурному середовищі українського закладу вищої освіти на прикладі досвіду роботи кафедри мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету.

Ключові слова: *толерантність, гуманні цінності, міжкультурна взаємодія, полікультурне середовище, іноземні студенти.*

Світові глобалізаційні процеси, що відбуваються у сучасному суспільстві, швидкий розвиток комунікації, урбанізація, міграція та інтеграційні процеси є об'єктивними закономірностями розвитку людства, вони роблять будь-яку ескалацію нетерпимості потенційно небезпечною для усього світу. Тому у наш час досягнення всезагальної толерантності є однією з важливих цілей розвитку світової спільноти. У цих умовах особливу увагу потрібно звернути на студентське середовище як одну з найбільш інтенсивних зон міжетнічних контактів. Саме у закладах вищої освіти зустрічаються представники найрізноманітніших етнічних груп, вступають у контакт різні системи світосприйняття та світорозуміння.

У докладі Міжнародної комісії з освіти XXI століття, підкреслюється, що головними у наш час є суперечки між глобальними і локальними проблемами: як поступово стати громадянами світу без втрати власного коріння, як забезпечити діалектичний зв'язок незалежності зі свободою і розвитком інших [5, с. 17]. Ці суперечності ставлять завдання переглянути етичні та культурні аспекти освіти та забезпечити кожному можливість зрозуміти іншого у всій його своєрідності. У зв'язку з цим сучасна освіта покликана формувати ментальну сумісність і духовну інтеграцію людей, людських спільнот і соціумів, їх спільне співіснування.

Сьогодні одним з національних пріоритетів є формування етнотолерантної особистості. Толерантність має особливе значення для сучасної людини: вона є соціально-культурною, громадською та політичною необхідністю, ціннісною установкою, що дозволяє існувати суспільству. У психології феномен толерантності розкривається у роботах А. Асмолова, С. Братченко, С. Бондаревої, Г. Кожухар, міжетнічної толерантності – у роботах Г. Солдатової, В. Петренко, Н. Лебедевої, педагогічні аспекти толерантності досліджували Є. Галіцький, О. Гріва, О. Левченко, В. Чернявська. Проблематиці особливостей формування толерантності у студентів було присвячено роботи таких науковців, як С. Батракова, О. Біда, Л. Завірюха, А. Зінченко, С. Карпенчук, М. Опольська, М. Чеповецька та ін. Утім проблема формування толерантності у студентів у період їх навчання у закладах вищої освіти потребує подальшого вирішення, а дослідження цієї проблеми в аспекті навчання іноземних студентів поки що відсутні.

Метою статті є аналіз наукових підходів до визначення поняття «толерантність» і дослідження специфіки формування толерантності в іноземних студентів у процесі навчання у полікультурному середовищі українського закладу вищої освіти.

Студентство є тією частиною суспільства, яка найбільш гостро реагує на зміни, що відбуваються у ньому. Пошук молоддю своєї ідентифікації найчастіше відбувається безсистемно, ґрунтуючись на запереченні досвіду попередніх поколінь, негативне ставлення до наявних форм суспільного буття. Але саме у цей період особистість відкриває свій внутрішній світ, у неї формуються життєво важливі цінності, взаємини з оточуючими. Безкомпромісність, що є природною для цього віку, нерідко входить у протиріччя з вимогою терпимості у соціальній взаємодії, що саме по собі здатне призвести до негативних наслідків для суспільства або ж стати зручним об'єктом для зовнішнього маніпулювання. У цих умовах завданням системи вищої освіти є формування у студентів світорозуміння, адекватного загальнолюдським гуманним цінностям, навчання уникання стереотипів, заохочення до знайомства з іншими культурами, до прояву непримиренності до ксенофобії та расизму, тобто виховання в особистості толерантності.

У науковій літературі толерантність розглядається насамперед як повага, прийняття і правильне розуміння різноманіття світових культур, форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності [9, с. 12]. Толерантність не повинна зводитися до індиферентності, конформізму, ущемлення власних інтересів. Вона насамперед передбачає взаємність і активну позицію всіх зацікавлених сторін. Толерантність є важливим компонентом життєвої позиції зрілої особистості, яка має свої цінності та інтереси, і готової, якщо виникне потреба, їх захищати, але одночасно з повагою відноситися до позицій і цінностей інших людей.

Вітчизняні науковці визначають толерантність як «інтегративну моральну цінність, що характеризується доброзичливим ставленням і вмінням визнавати погляди іншого на основі впевненості у власній позиції,

зацікавленість у позиції іншого незалежно від його етнічної, національної або культурної приналежності, що передбачає вміння контролювати власну поведінку, а також вміння вести активний конструктивний діалог з метою розширення власного досвіду і знаходження компромісу» [3, с. 163], чи як «якість особистості, що передбачає терпиме ставлення до людини, враховуючи її погляди, вірування, расову приналежність, результатом якої є взаємна повага, розуміння, злагода, підтримка» [1, с. 78].

Сьогодні толерантність є нормою цивілізаційного компромісу між культурами і позиціюється як готовність до прийняття інших логік і поглядів, як умова збереження різноманітності, права на несхожість, унікальність. Ф. Майор, генеральний директор ЮНЕСКО, звертаючись до всіх людей, відповідальних за освіту, чітко окреслив основні принципи навчання і виховання підростаючих поколінь, що базуються на толерантності:

• виховання у дусі відкритості та розуміння інших народів, різноманіття їх культур та історії;

• навчання розуміння необхідності відмови від насильства, використання мирних засобів для вирішення розбіжностей і конфліктів;

• розвиток ідей альтруїзму і поваги до інших, солідарності і причетності, що базуються на усвідомленні і прийнятті власної самобутності і здатності до визнання множинності людського існування у різних культурних і соціальних контекстах [4].

Науковці визначають декілька видів толерантності: активна (відкритість, готовність до міжетнічних контактів), пасивна (нерегулярність міжетнічних контактів, схильність до спілкування з представниками своїй національності при збереженні позитивного відношення до представників різних етнічних груп), вибіркова (міжетнічні контакти мають обмежений характер за певною ознакою – мовою, релігійною приналежністю, культурними особливостями), толерантність вимушена (міжетнічні контакти виникають під тиском обставин і мають суто діловий характер, наприклад, по службовій лінії); інтолерантність (категоричне небажання взаємодіяти з людьми іншої культури) [8, с. 270].

Толерантність є інтегрованою якістю, тобто її наявність і сформованість дає змогу особистості проявляти її у всіх життєвих ситуаціях і щодо всіх людей. Але реальність показує, що людина може бути толерантною у відносинах з близькими, знайомими, але зневажливо чи, навіть, нетерпимо ставитися до людей іншої віри або національності. Це дає підстави для виділення міжособистісної толерантності, що проявляється щодо конкретної людини, соціальної, що виражає відношення до конкретної групи суспільства; національної – до іншої нації і віротерпимості як відношення до іншої віри. Усі зазначені аспекти необхідно враховувати у процесі організації навчання студентів у полікультурному просторі вищого закладу освіти.

Толерантність не є вродженою особистісною рисою, її потрібно спеціально формувати, виховувати. Шляхами формування толерантності виступають відмова від соціальних упереджень, негативних соціальних стереотипів, вироблення об’єктивного ставлення до будь-якої людини незалежно від її індивідуальних особливостей.

Основною умовою формування толерантності у студентському середовищі науковці називають підвищення рівня інформованості студентів про сутнісні і змістовні характеристики толерантності; формування толерантності в особистісній сфері цінностей студентів і її перетворення у регулятивний принцип їх професійної та непрофесійної діяльності, формування умінь і навичок толерантної міжособистісної взаємодії, формування установок на толерантність, що реалізуються у здатності й емоційно-вольовій готовності студента до рівноправного діалогу з іншим, використання лекційних, дискусійних, ігрових форм і тренінгів у навчально-виховній роботі для формування толерантності [7, с. 179].

Розвиток толерантності в освіті має відбуватися шляхом гуманізації процесу освіти, здійснення співробітництва між викладачем і студентом. Виходячи з того, що процес формування ставлення особистості до культури передбачає розширення і поглиблення знань у галузі соціології, міжкультурної комунікації, етнопсихології, формування позитивного емоційного відгуку на особливості поведінки, традиції, звичаї представників різних етнокультур, діалог культур, що має на увазі взаємопізнання, взаємну зміну і набуття досвіду міжкультурного співробітництва, повагу до представників іншої культури як рівноправних учасників процесу міжкультурного співробітництва, раціональними чинниками формування толерантності є аксіологізація змісту підготовки іноземних студентів та активне використання прийомів крос-культурної взаємодії.

Виявлення толерантності в освітньому полікультурному середовищі закладу вищої освіти ускладнюється низкою факторів. По-перше, студентство є різновіковою соціальною групою (17-25 років). Студенти виступають представниками різних культур, регіонів, що позначається у відмінностях їх ментальності. Це найбільш яскраво проявляється у групах, де навчаються іноземні студенти. По-друге, зростання академічної мобільності (взаємообмін студентів інших країн ближнього і далекого зарубіжжя, участь викладачів і студентів у міжнародних освітніх програмах). Студенти стають більш вільними у спілкуванні із зовнішнім соціумом, більш відкритими до макросоціуму. По-третє, націленість викладачів на рішення вузькопредметних завдань у рамках дисципліни викладання, що обмежує виховний потенціал педагога. По-четверте, представленість різних світоглядних позицій, політичних переконань, різних ідеологічних поглядів у викладацькому і студентському середовищах.

Суб’єктивними чинниками, що суттєво впливають на формування толерантності, є індивідуальні особливості особистості: психофізіологічні властивості, генетичні особливості, задатки і здібності,

професійні характеристики, ступінь освіченості і кваліфікації, практичний життєвий досвід, рівень засвоєння моральної культури і розвиненість свідомості.

Найбільш ефективними засобами виховання толерантності педагоги вважають ознайомлення з іншими культурами (виявлення їхньої різноманітності), міжкультурний діалог (заочні й безпосередні зустрічі із представниками інших культур), організацію групової комунікації (дискусії, рольові ігри та ін.) [10, с. 153].

Важливою умовою формування толерантності в іноземних студентів є наявність сприятливого полікультурного середовища у закладі вищої освіти, де навчаються представники різних культур. Полікультурне середовище закладу вищої освіти можна представити як прийняту систему цінностей, що впливає на формування полікультурного мислення студентів, у тому числі іноземних, актуалізує цінності толерантності, поваги до представників інших націй і культур.

Ядром полікультурності, на думку В. Болгаріної та І. Лощенової, є знання особливостей культури інших народів, вміння сприймати найкраще з них і цим збагачувати власну культуру. Найбільшою мірою потенційні можливості для цього закладені у предметах гуманітарного профілю [2, с. 3]. Полікультурне середовище стимулює залучення викладачів і студентів до світових культурно-історичних цінностей, ознайомлення з особливостями культури інших народів, їхніми традиціями, звичаями, соціально-побутовим укладом життя, уявленнями про світобудову, що існує в інших народів.

За Н. Калашник, основними характеристиками полікультурного середовища, що формує толерантне відношення, є такі:

• єдність усіх суб'єктів навчального процесу й форм організації їх відносин, що, з одного боку, є основними компонентами педагогічної етики, а з іншого – основою, зразком морального виховання студентів;

• діалогічність, що формує здатність до взаємозбагачуючого і плідного спілкування, вміння звернутися до внутрішнього світу іншого та мотивів його поведінки, що дає можливість людині оволодівати культурою відмінностей;

• суб'єкт – суб'єктні стосунки у системі «викладач-студент» і «студент-викладач», практика конструктивної взаємодії й орієнтація на процес саморозвитку;

• неоднорідність соціального середовища – демонстрація різноманітності позицій, точок зору, норм і правил поведінки, що забезпечує багатоваріантність, альтернативність і можливість вибору, самовизначення;

• відкритий інформаційний простір, тобто контакти та взаємодія із зовнішнім оточенням переважно відкритого, діалогічного характеру, що дає можливість отримання різної інформації, поповнення знань, розширення світогляду [6, с. 89].

Навчання у полікультурному середовищі, що характеризується багатством міжнаціональних культур, сприяє, як підкреслює Н. Яшин, розвитку культури міжнаціональної взаємодії, взаєморозуміння, взаємоповаги, становленню нового типу взаємин – діалогу культур, веде до співпраці, толерантного ставлення до інших національностей і передбачає повагу до гідності, честі, культури, мови, історії кожного народу, постійний інтерес до національних цінностей не тільки свого, а й інших народів, готовність завжди прийти на допомогу людині іншої національності, доброзичливість, такт, увагу у спілкуванні з іншими народами, непримиренність до будь-яких виявів національної зверхності, глузувань чи принижень [10, с. 108].

Досвід роботи викладачів кафедри мовної підготовки Харківського національного автомобільно-дорожнього університету свідчить, що чітко організована система навчальної та виховної роботи сприяє тому, щоб іноземні студенти стали рівноправними партнерами спілкування в українському соціумі, не тільки оволоділи соціокультурною інформацією, але й адекватно використовували її у міжкультурному спілкуванні, позбулися соціально психологічних стереотипів сприйняття України.

Одним зі шляхів формування толерантного світогляду іноземних студентів є впровадження у програму навчання текстів і завдань, пов'язаних з міжкультурною комунікацією. Саме через освітні програми шляхом вивчення історії, мов, культурології, культурно-моральних аспектів релігії, етнопсихологічних особливостей різних народів відбувається подолання стереотипів, формування імунітету до ксенофобії.

Особлива роль у формуванні міжкультурної толерантності студентів належить виховним заходам, що розкривають різноманітні аспекти міжетнічної співпраці. У цьому сенсі виховна робота покликана формувати терпимість до представників інших національних груп, конфесій, до своєрідності їх самовираження. Домогтися цього допомагає залучення іноземних і українських студентів у спільну творчу і соціальну діяльність: організація культурних заходів, творчих зустрічей, екскурсій, міжнародних вечорів, спільної волонтерської роботи, що зближують представників різних народів і культур. Таким чином, аудиторні заняття та виховна робота можуть стати одним із джерел, що сприяють зміцненню найважливіших рис особистості іноземних студентів: ініціативності, допитливості, відкритості, доброзичливості, прагнення до співпраці, толерантності.

Висновки. Толерантність сьогодні є нормою цивілізаційного компромісу між культурами, показує готовність до прийняття інших логік і поглядів, виступає як умова збереження різноманітності, права на несхожість, унікальність. Важливим завданням педагогів закладу вищої освіти у сучасних умовах є створення полікультурного середовища, що сприяє формуванню у вітчизняних й іноземних студентів загальнолюдських гуманітарних цінностей, заохочення до діалогу з іншими культурами.

Використана література:

1. Бирко Н. М. Підготовка майбутніх учителів до формування толерантності учнів початкової школи : дис. … канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. М. Бирко ; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. – Житомир, 2014. – 261 с.
2. Болгаріна В. С. Культура і полікультурна освіта / В. С. Болгаріна, І. Ф. Лощенова // Шлях освіти. – 2002. – № 1. – С. 2–6.
3. Гурова Т. Ю. Виховання толерантності молодших школярів в умовах полікультурного освітнього простору: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Т. Ю. Гурова. – Луганськ, 2011. – 211 с.
4. Декларация принципов толерантности : утв. резолюцией Генеральной конференции ЮНЕСКО от 16 нояб. 1995 г. // Первое сентября. – 2000. – № 66.
5. Делор Ж. Образование: скрытое сокровище / Ж. Делор. – Париж : UNESCO, 1996. – 53 с.
6. Калашнік Н. В. Формування толерантності студента – медика як інструменту міжнаціонального спілкування / Н. В. Калашнік // Педагогічні науки. – Випуск 3 (89). – С. 85-90.
7. Кривопуск Т. М. Формирование толерантной личности студента в условиях поликультурного пространства вуза / Т. М. Кривопуск, Н. В. Теплова // Труды БГТУ. Серия 6: История, философия. –2011. – № 5. – С. 178-181.
8. Фахрутдинова Р. А. Формирование толерантной личности студента в условиях поликультурного пространства вуза / Р.А. Фахрутдинова // Вестник ТГГПУ. – 2010. – № 20. – С.269-273.
9. Шлягина Е. И. Толерантность как условие позитивного межэтнического общения / Е. И. Шлягина, И. М. Карлинская // Психология общения: проблемы и перспективы. – Москва : Центрполиграф, 2000. – 257 с.
10. Яшин Н. Формування толерантності студентів в умовах полікультурного середовища вищого навчального закладу / Н. Яшин // Обрії. – 2014. – № 1(38). – С. 105-109.

References:

1. Byrko N. M. Pidhotovka maibutnikh uchyteliv do formuvannia tolerantnosti uchniv pochatkovoi shkoly: dys. … kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 / N. M. Byrko; Zhytomyr. derzh. un-t im. Ivana Franka. – Zhytomyr, 2014. – 261 s.
2. Bolharina V.S. Kultura i polikulturna osvita / V. S. Bolharina, I. F. Loshchenova // Shliakh osvity. – 2002. – № 1. – S. 2– 6.
3. Hurova T. Yu. Vykhovannia tolerantnosti molodshykh shkoliariv v umovakh polikulturnoho osvitnoho prostoru: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07 / T.Yu.Hurova. – Luhansk, 2011. – 211 s.
4. Deklaratsyia pryntsypov tolerantnosty: [utv. rezoliutsyei Heneralnoi konferentsyy YuNESKO ot 16 noiab. 1995 h.] // Pervoe sentiabria. – 2000. – № 66.
5. Delor Zh. Obrazovanye: skrytoe sokrovyshche / Zh. Delor. – Paryzh UNESCO, 1996. – 53 s.
6. Kalashnik N.V. Formuvannia tolerantnosti studenta – medyka yak instrumentu mizhnatsionalnoho spilkuvannia / N. V. Kalashnik // Pedahohichni nauky. – Vypusk 3(89). – S. 85-90.
7. Kryvopusk T. M. Formyrovanye tolerantnoi lychnosty studenta v uslovyiakh polykulturnoho prostranstva vuza / T. M. Kryvopusk, N. V. Teplova // Trudy BHTU. Seryia 6: Ystoryia, fylosofyia. – 2011. – № 5. – S. 178-181.
8. Fakhrutdynova R. A. Formyrovanye tolerantnoi lychnosty studenta v uslovyiakh polykulturnoho prostranstva vuza / R. A. Fakhrutdynova // Vestnyk THHPU. – 2010. – № 20. – S. 269-273.
9. Shliahyna E. Y. Tolerantnost kak uslovye pozytyvnoho mezhetnycheskoho obshchenyia / E. Y. Shliahyna, Y. M. Karlynskaia // Psykholohyia obshchenyia: problemy y perspektyvy. – Moscow : Tsentrpolyhraf, 2000. – 257 s.
10. Iashyn N. Formuvannia tolerantnosti studentiv v umovakh polikulturnoho seredovyshcha vyshchoho navchalnoho zakladu / N. Iashyn // Obrii. – 2014. – № 1(38). – S. 105-109.

Моргунова С. А. Формирование толерантности у иностранных студентов в процессе обучения в поликультурной среде учреждения высшего образования

В статье рассматриваются научные подходы к определению феномена «толерантность». Приводится ряд факторов, существенно влияющих на формирование толерантности у студентов вузов. В качестве путей формирования толерантности предлагаются отказ от социальных предубеждений, негативных социальных стереотипов, выработка объективного отношения к любому человеку независимо от его индивидуальных особенностей, формирование умений и навыков толерантного межличностного взаимодействия, использование лекционных, дискуссионных, игровых форм и тренингов в учебно-воспитательной работе. Раскрывается специфика формирования толерантности у иностранных студентов в процессе обучения в поликультурной среде украинского вуза на примере опыта работы кафедры языковой подготовки Харьковского национального автомобильно-дорожного университета.

Ключевые слова: *толерантность, гуманные ценности, межкультурное взаимодействие, поликультурная среда, иностранные студенты.*

Morhunova S. O. Formation of tolerance of foreign students in the process of training in the polycultural environment in universities

Scientific approaches to the definition of the phenomenon of "tolerance", the types and forms of this phenomenon is considers in the article. A number of factors that significantly influence the formation of tolerance among students of institutions of higher education are presented. As ways of forming tolerance, the rejection of social prejudices, negative social stereotypes, the development of an objective attitude to any person, regardless of its individual characteristics, the development of the abilities and skills of tolerant interpersonal interaction, the use of lecture, discussion, game forms and training in teaching and educational work for formation of tolerance are offered.

Key words: tolerance, human values, intercultural interaction, multicultural environment, foreign students.